

Желтоқсан жаңғырығы **Қазыналы қарашанырақ**

Елдің бәрін дүрліктірген қайта құру кезеңінің тарихта қалдырған өзіндік өрнектері аз емес. СОКП Орталық комитетінің соңғы бас хатшысы Михаил Горбачевтің желдей ескен сөзін, саналарға сіңісе қоймаған «демократия», «қайта құру» тәрізді тың ұғымдарды әркім түрліше қабылдаған. Шын мәнісінде барша совет халқының брежневтік тоқырау кезеңінен шаршап, тың өзгерістерді, соны бастамалары күткені тағы да рас болатын. Сырттай бәрі жақсы болып көрінгенімен экономиканың құлдырауы, әлеуметтік әділетсіздік нышандары сексенінші жылдардың басында-ақ, көзге ұрып тұрды.

Орталық Комитеттің 1985 жылғы сәуір Пленумы тосын пікір, соны ұмтылыс, келелі бастамасымен баршаның жүрегіне ұялады.

Ел ішінде сондайлық бір ынта, жігер туындады. Әр адам өзін қоғамның белсенді мүшесі ретінде сезініп, төңірегіндегі әр оқиғаға бейтарап қарай алмайтын деңгейге көтерілді.

Одақтың әр тұсында бұрынғы басшылар жылжытылып, орнына жаңа адамдар келе бастады. Мәскеу Қазақстанның басшыларын өзгерту жолындағы алғашқы қадамды Қарағандыдан бастады. Жаңа кезеңнің өз дәстүрі қоса келеді. Жоғары орындар өздерінің алқалы бас қосуларын, ірі жиналыс, пленумдарын жұмыстан тыс уақытта сенбі, жексенбі күндері өткізуді де өмірге енгізе бастады. Жоғарыдағы көкелер жұмыс күнін ел игілігін молайту үшін жұмсап, ал былайғы істерін демалыс күндері орындауға көшті. 1986 жылдың қоңыр күзінде 15 қараша, сенбі күні Қарағанды облыстық комитетінің пленумы өтіп, онда облыстық партия комитетінің бірінші хатшылығына В.Локотунин деген азамат тағайындалды. Бұл есімді ол кезде қазақстандықтар біле қоймайтын. В.Локотунин 1980 жылдан 1986 жылғы сәуірге дейін Липецк облыстық комитетінің екінші хатшысы, Қарағандыға келерден бұрын, тек 6 айдай ғана, СОКП Орталық Комитетінің инспекторы болған. Жаңа басшыға қарағандылықтардың көзқарасы әрқилы болды. Біреулер Қазақстанға беймәлім, республиканың, соның ішінде облыстың тыныс-тіршілігімен танысы тағы жоқ адам қалайша бізді басқарады десе, келесілердің көкейінде барлық жерде басқару жүйесі, жұмыс істеу стилі бірдей емес пе, қайта тамырын тереңге жайған, жең асты жалғасудың тамырына балта шабуға септігін тигізеді деп үкілі үмітке малданып жүрді. Осылайша аңтаң жағдайда жүрген кезде, арада тура бір ай өткенде, 16 желтоқсанда Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің Пленумы болып, онда ұйымдық, мәселе қаралды. Пленум Д.Қонаевты пенсияға шығуына байланысты республика Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші секретары міндетінен босатты. Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші секретары болып бұған дейін Ульянов облыстық партия комитетінің бірінші секретары болып істеген Г.Колбин сайланды.

Облыстардың жөні бір бөлек, республика компартиясының бірінші басшылығына халықтың арасында алдын-ала үгіт-түсінік жұмыстарын жүргізбей, бірден сырттан әкелінген көлденең көк атты тағайындалар деп бір де бір қазақстандық ойлаған емес еді. Г.Колбиннің жасырын және халықты қорлайтындай түрде тағайындалуы ел ішінде толқу тудырып, жүрек түбінде жатқан запыран, ашу мен ыза жастар қозғалысы болып желтоқсанда бұрқ етті.

Сол кездегі астана - Алматыда басталған жастар толқуының жаңғырығы республикамыздың бар аймағына, соның ішінде Қарағандыға да жетті. (Е.Лұқпанов «Желтоқсан жаңғырығы» Болашақ Баспа, 2001 ж.)

Бұл күнде сақталған сол 1986 жылдың 19 желтоқсанындағы Қазақстан Компартиясы облыстық комитетінің құпия анықтамасы төмендегі жайлардан мағлұмат береді. Алматыдағы жастар толқуы туралы хабардың елге тарамуын қаншалықты қадағалап, тиісті шараларды қолға алғанымен (Алматымен телефон, телеграф байланысы үзілді, жолдарға күзет қойылды, поездар барар жеріне жете алмай қаңтарылып тұрды, самолеттердің ұшуына тиым салынды, қалаға сырттан автокөліктің келуі мен шығуына кедергі қойылды) сымсыз телефон бұрын-соңды болмаған оқиғаның өріс алып, қар құрсанып, мұз жастанған өрім жастардың тоталитарлық билік пен үлтты кемсітушілікке қасқая қарсы шыққан жанкештілігі туралы хабарды жаміғатқа жария етіп жіберген. Осы себептен Алматыда жастар толқуы 17-18 желтоқсан күндері болса, Қарағандыда 19-20 желтоқсан күндері өтті. Қарағанды облыстық партия комитеті шұғыл түрде оперативті топтар құрып, жастар арасында үгіт-насихат жұмысын жүргізу шараларын қауырт қолға алды. Олар жоғары оқу орындарында, студент және жұмысшы жастар жатақханасында болды. Соған қарамастан жастардың топтасуына кедергі қоя алмады. Жоғары оқу орындары студенттері арасында байланыс орнап, жастар 19 желтоқсан күні сағат кешкі 20.00-де өздерінің Қазақстан Компартиясының Орталық Комитетінің V пленумының шешімімен келіспейтіндіктерін білдіру үшін қаланың Гагарин атындағы алаңында жиналатын болды.

Олардың арасында кейін билік орындары мың құбылтқандай нашакорлар да, маскүнемдер де

болған жоқ. Жастардың көкейіндегі: «Қазақстанға бірінші басшы неге сырттан әкелінеді, қазақ елін неге қазақ басқармайды» деген сауалға ешкім жауап бере алмады. Жауабын бермейін деген жоқ, жергілікті шенеуніктердің өзі де орталықтың сыңаржақ саясатын қалың елге қайтып түсіндірудің ретін білмей тосылды. Сол күні кешкілік алаңға жиналған жастарды ішкі істер органдарының қызметкерлері күш жұмсап таратуға мәжбүр болды. Жастардың көбі құтылғанымен бір тобы ішкі істер органдарына жеткізіліп, олардан түсінік алынды. Оларды «анығын айтып, кешірім сұрамасаңдар оқудан шығарамыз, комсомолдан қуамыз, жалпы жиналысқа саламыз, елдегі ата-аналарыңа хабарлаймыз» деп қорқытты. Бүгінде сол жастардың тиісті органдардың күштеп жаздырған түсініктемелерінің бәрі болмаса да біршамасы тиісті орындарда сақтаулы.

19 желтоқсан күні кешкілік кұғын көрген жастар бастарын сауғалап, төнер қауіптен тосылып, бұғып қалмады. Ертеңінде 20 желтоқсан күні таңғы сағат 8-9-дан бастап кешегі алаңға жастар тағы да шоғырланды. Бұл сенбі күні болатын. Бұл уақытта Алматыдағы жастар толқуы күшпен басылып, ереуілшілерге қарсы тек милиция күші ғана емес, ішкі әскер, арнайы топтар да жұмылдырылған. Осы әсер етті ме жергілікті жердегілер бұл күні жастармен диалог жасауды қажет деп таппады. Қолға түскен қазақ жастарын топырлатып ұстап, машинаға тиеп, ішкі істер органдарына жеткізді. Олардан қатал түрде тергеу алынды.

Кейін осы оқиғаға қатысуына байланысты Қарағанды университетінен 12, политехникалық институттан 6, мединституттан 28, кооператив институтынан 3, сондай-ақ пединституттан да бірнеше студент оқудан шығарылды. Мәдени-ағарту училищесінен 9, есеп-кредит техникумынан 2 оқушы оқудан кетуге мәжбүр болды. Жоғары оқу орындарындағы қызмет атқарушы 59 адамға қатаң сөгіс берілді. Еңбек ұжымдарында желтоқсан оқиғасына қатысы бар дегендер жалпы жиналыстарға салынып, қатаң сынға алынды. Студенттер мен жұмысшы жастардың ата-аналары да жазасыз қалмады. Олар жас ұрпақты коммунистік рухта тәрбиелеуде кемшілік жібергендері үшін қатаң жазаланды. Партияда барлар қатаң сөгіс алды, тіпті кейбірінің қызметі төмендетілді. Бірнеше адамға сот болып, оның барысы жергілікті бұқаралық ақпарат құралдары арқылы елге сабақ болу үшін баршаға жария етілді.

Бір сөзбен айтқанда, желтоқсан оқиғасына қатысы бар деп танылған еш адам жазасыз қалмады. Бірақ, та бұл барша еліміз тәрізді Қарағанды жастарын да жасыта алмады. Олар ортақ мүдде, ел болашағы үшін күресте өздерінің барша әріптестерімен ниеттес екендігін өз істерімен, әрекеттерімен таныта білді.

Аман Жанғожин, Ермағамбет Лұқпан.